

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ CONFERENCE PROCEEDINGS

**ПРЕДМЕТЕН ФОКУС: АКАДЕМСКИ И МЕНАЏЕРСКИ ПРЕДИЗВИЦИ,
ОСТВАРУВАЊА И НАУЧЕНИ ЛЕКЦИИ ОД ЗЕМЈИТЕ ВО
ТРАНЗИЦИЈА КОН ПАЗАРНО СТОПАНСТВО**

**THEMATIC FOCUS: ACADEMIC AND MANAGERIAL CHALLENGES, ACHIEVEMENTS
AND LESSONS LEARNED IN COUNTRIES TRANSITIONING TOWARDS MARKET ECONOMY**

**Издавач
Publisher**

БАС Институт за менаџмент, Битола
Бизнис академија Смилевски, Скопје
BAS Institute of management, Bitola
Business Academy Smilevski, Skopje

**За издавачот
For the publisher**

Проф. д-р Цветко Смилевски, Претседател на програмски одбор
Prof. Cvetko Smilevski PhD, Chairman of program committee

**Уредник
Editor**

Проф. д-р Лидија Стефановска, Претседател на организациски одбор
Prof. Lidija Stefanovska PhD, Chairman of organizational committee

**Компјутерска
обработка
Digital editing**

Виш пред. м-р Иван Ѓорѓиевски
Sen. Lect Ivan Gjorgjievski MSc

**Корица
Cover**

Виш пред. м-р Иван Ѓорѓиевски
Sen. Lect Ivan Gjorgjievski MSc

**Дигитално издание
Digital publication**

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

005.5:316.423.2/.3(062.552)(042)
338.2(062.552)(042)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (7 ; 2023)

Зборник на трудови [Електронски извор] : седма меѓународна научна конференција : современите менаџерски предизвици и организациските науки со предметен фокус академски и менаџерски предизвици, остварувања и научени лекции од земјите во транзиција кон пазарно стопанство / уредник Лидија Стефановска. - Скопје : Бизнис академија Смилевски, 2023

Начин на пристапување (URL): <https://basim.edu.mk/konferencija>. - Текст напоредно на македонски и англиски јазик. - Напор. ствар. наслов на англ. јаз. - Текст во PDF формат, содржи 348 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 06.02.2023. - Фусноти кон трудовите. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4690-31-3

1. Гл. ств. насл. 2. Напор. ств. насл.

а) Менаџмент -- Земји во транзиција -- Собири -- Предавања б) Стопанско раководење -- Собири -- Предавања

COBISS.MK-ID 59301637

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ/ CONFERENCE PROCEEDINGS

СОДРЖИНА

ПЛЕНАРНИ ПРЕЗЕНТАЦИИ / KEYNOTE PRESENTATIONS..... 16

УЛОГАТА И ЕФЕКТИТЕ НА ПРЕТПРИЕМАШТВОТО ВО ТРАНЗИЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКОТО
СТОПАНСТВО 17

Проф. д-р Цветко Смилевски

THE ROLE AND EFFECTS OF ENTREPRENEURSHIP IN THE TRANSITION OF THE MACEDONIAN
ECONOMY 18

Prof. Cvetko Smilevski, Ph.D.

HRONOLOŠKA I PROSTORNA MAPA INDUSTRIJSKOG (TRŽIŠNOG) PRIJELAZA U ISTOČNOJ
EUROPI..... 28

Peter Odry

CHRONOLOGICAL AND SPATIAL FOW OF THE INDUSTRIAL (MARKET) TRANSITION IN EASTERN
EUROPE..... 29

Peter Odry

ФОРУМ 1/FORUM 1: 34

Искуства во процесот на транзицијата / Experiences in the transition process..... 34

КОНЦЕПИРАЊЕ НА ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО ВО УСЛОВИ НА ТРАНЗИЦИЈА 36

Доц. д-р Весна Стојановска

Доц. д-р Јосиф Петровски

CONCEPTUALISING ENTREPRENEURSHIP IN A TRANSITION CONTEXT 37

Asst. Prof. Vesna Stojanovska, PhD

Asst. Prof. Josif Petrovski, PhD

РАЗВОЈ НА ОПЕРАТИВНИОТ МЕНАЏМЕНТ ВО ОРГАНИЗАЦИИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА..... 43

Проф. д-р Тони Соклевски

DEVELOPMENT OF OPERATIONS MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS IN TRANSITION 44

Prof. Toni Soklevski, PhD

ОРГАНИЗАЦИСКИТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ВО СЕМЕЈНИТЕ БИЗНИСИ, СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА
ПРЕНЕСУВАЊЕ СОБСТВЕНОСТА ОД ЕДНА НА ДРУГА ГЕНЕРАЦИЈА. 53

Бедри Адеми,

ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS IN FAMILY BUSINESSES, WITH SPECIAL REFERENCE TO TRANSFERRING OWNERSHIP FROM ONE GENERATION TO ANOTHER.	54
Bedri Ademi,	
ПРИМЕНАТА НА ЦЕЛОСНОТО УПРАВУВАЊЕ СО КВАЛИТЕТОТ (TQM) КАКО ОДГОВОР НА СОВРЕМЕНЕТЕ МЕНАЏЕРСКИ ПРЕДИЗВИЦИ ОД ПРОЦЕСОТ НА ТРАНЗИЦИЈА	59
Доц. д-р Катерина Кареска	
THE APPLICATION OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT (TQM) AS A RESPONSE TO MODERN MANAGEMENT CHALLENGES FROM THE TRANSITION PROCESS.....	60
Assoc.Ph.D. Katerina Kareska,	
MENADŽMENT KVALITETOM KAO JEDAN OD MENADŽERSKIH IZAZOVA IZ PROCESA TRANZICIJE	69
Nedžad Imamović	
QUALITY MANAGEMENT AS ONE OF THE MANAGEMENT CHALLENGES IN THE TRANSITION PROCESS.....	70
Nedžad Imamovic	
ФОРУМ 2/FORUM 2:	76
Актуелности во незавршената транзиција / Current events in the uncompleted transition.....	76
ФОРМУЛИРАЊЕ НА СТРАТЕГИЈА VS ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА СТРАТЕГИЈА	79
проф. д-р Лидија Стефановска,	
проф. д-р Имер Зенку	
проф. д-р Менде Солунчевски,	
STRATEGY FORMULATION VS STRATEGY IMPLEMENTATION	80
prof. Dr. Lidija Stefanovska,	
prof. Dr. Imer Zenku	
prof. Dr. Mende Solunchevski,	
ONLINE НАСТАВА ИЛИ НАСТАВА СО ФИЗИЧКО ПРИСУСТВО - СТАВ НА СТУДЕНТИТЕ ОД РАЗЛИЧНИ СТУДИСКИ ПРОГРАМИ	88
М-р Билјана Галовска	
Проф. д-р Билјана Петровска	
ONLINE TEACHING OR TEACHING WITH PHYSICAL PRESENCE - ATTITUDE OF STUDENTS FROM DIFFERENT STUDY PROGRAMS.....	89
Biljana Galovska, M.Sc	
prof. Biljana Petrovska, PhD	
BURNOUT СИНДРОМОТ КАЈ ВРАБОТЕНИТЕ КАКО ПРЕЧКА ЗА ИСПОЛНУВАЊЕ НА СТРАТЕГИСКИТЕ ЦЕЛИ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА	98
проф. д-р Имер Зенку	
проф. д-р Лидија Стефановска,	
BURNOUT SYNDROME AMONG EMPLOYEES AS AN OBSTACLE TO FULFILLMENT OF THE ORGANIZATION'S STRATEGIC GOALS	99

prof. Dr. Imer Zenku	
prof. Dr. Lidija Stefanovska,	
НОВИ ИДЕИ ЗА ДОБРИ ИНТРАПРЕТПРИЕМАЧКИ ПОТФАТИ	109
Иван Тасевски	
NEW IDEAS FOR GOOD INTRA-ENTREPRENEURIAL VENTURES.....	110
Ivan Tasevski	
INNOVATIVE CHANGE MANAGEMENT FROM THE ASPECT OF MARKET COMMUNICATION ..	119
Dr Petronije Jevtić	
Dr Ljiljana Stošić Mihajlović	
Dr DušanAničić	
Dr Olgica Nestorovic	
MSc Jevtić Miroslava	
ORGANIZATION OF AN EFFICIENT PRODUCTION MANAGEMENT SYSTEM IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES	126
Dr Ljiljana Stošić Mihajlović	
MSc Robert Latin	
Dr Petronije Jevtić	
Dr Gordana Petrović	
MSc Jevtić Miroslava	
ПРОТОКОЛОТ И ОДНОСИТЕ СО ЈАВНОСТА: 'А' И 'Ω' НА ДОБРО ОРГАНИЗИРАНА АКТИВНОСТ	135
Д-р Санде Смиљанов	
PROTOCOL AND PUBLIC RELATIONS: 'A' AND 'Ω' OF A WELL-ORGANIZED ACTIVITY.....	136
Sande Smiljanov PHD	
СТРАТЕГИСКО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ЧОВЕЧКИ РЕСУРСИ ЗА УСПЕШНО ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА МАЛИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА.....	142
проф. д-р Менде Солунчевски,	
проф. д-р Лидија Стефановска,	
м-р Ивана Солунчевска,	
STRATEGIC PROVISION OF HUMAN RESOURCES FOR THE SUCCESSFUL FUNCTIONING OF SMALL ENTERPRISES	143
prof. Dr. Mende Solunchevski,	
prof. Dr. Lidija Stefanovska,	
Ivana Solunchevska,	
ПРИМЕНА НА СТРАТЕГИСКИ МЕНАЏМЕНТ ПРИСТАП ВО РАЗВИВАЊЕ НА ТУТУНОПРОИЗВОДСТВЕН БИЗНИС.....	150
Вонр.проф.д-р Силвана Пашовска,	
проф.д-р Трајко Мицески	
APPLICATION OF STRATEGIC MANAGEMENT APPROACH TO TOBACCO PRODUCTION BUSINESS DEVELOPMENT	151

Associate Prof. Dr. Silvana Pashovska

Prof. Dr. Trajko Miceski

**ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ФИНАНСИСКИТЕ ПЕРФОРМАНСИ НА МАЛИТЕ БИЗНИСИ ПРЕКУ
МАРКЕТИНГ НА ЧОВЕЧКИ РЕСУРСИ 162**

Проф. д-р Дијана Ивановска Пржо

Катерина Петровска,

**INCREASING FINANCIAL PERFORMANCE OF SMALL BUSINESSES THROUGH HUMAN RESOURCE
MARKETING 163**

Prof. Dijana Ivanovska Przo Ph.D,

Katerina Petrovska,

**KONTINUIRANO UNAPREĐENJE ZNANJA I VEŠTINA MEDICINSKIH RADNIKA PUTEM
ELEKTRONSOG UČENJA..... 169**

Olja Arsenijević,

Marija Lugonjić

**РАЗВОЈНИОТ НАЧИН НА РАЗМИСЛУВАЊЕ И КОНСПИРАТИВНИОТ МЕНТАЛИТЕТ КАЈ
СТУДЕНТИТЕ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА. 176**

Виш пред. м-р Горазд Смилевски

**GROWTH MINDSET AND CONSPIRACY MENTALITY AMONG STUDENTS IN NORTH MACEDONIA
..... 177**

Sen. lect. Gorazd Smilevski MSc

**МЕРЕЊЕ И РЕЗУЛТАТИ ОД ВРАЌАЊАТА НА ВОЗИЛА И ИМПЛИКАЦИЈА ОД ИСТИТЕ ВО
ПОДОБРУВАЊЕТО НА РАБОТНИОТ ПРОЦЕС 184**

Д-р. Васил Стамболиски

**MEASUREMENT AND RESULTS OF VEHICLE RETURNS AND THEIR IMPLICATION IN WORKING
PROCESS IMPROVEMENT 185**

Ph.D Vasil STAMBOLISKI

ФОРУМ 3/FORUM 3: 193

Тенденции кон идните предизвици / Tendencies toward future challenges 193

**ПРИМЕНА НА BALANCED SCORECARD МЕТОДОТ ВО МЕНАЏМЕНТОТ НА ПЕРФОРМАНСИТЕ
ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ..... 196**

М-р Билјана Галовска

**APPLICATION OF THE BALANCED SCORECARD METHOD IN PERFORMANCE MANAGEMENT IN
HIGHER EDUCATION 197**

Biljana Galovska, M.Sc

ВЛИЈАНИЕТО НА БРЕНДОТ НА РАБОТОДАВАЧОТ ВРЗ ПРИВЛЕКУВАЊЕ НА ТАЛЕНТИ 206

Проф. д-р Даниела Карадаков

Проф. д-р Гордана Тасевска

THE INFLUENCE OF EMPLOYER BRAND ON ATTRACTING TALENTS 207

Prof. Daniela Karadakov, Ph.D.

Prof. Gordana Tasevska, Ph.D.

EKOLOŠKI MENADŽMENT CILJU ODRŽIVOG RAZVOJA	217
Daniela Kuzmanović	
ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN AIM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	218
Daniela Kuzmanović	
УЛОГАТА НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЈА ВО РАЗВОЈ НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА	227
Јосиф Петровски,	
Кристина Петровска,	
Весна Стојановска	
THE ROLE OF DIGITAL TRANSFORMATION IN THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE	228
Josif Petrovski,	
Kristina Petrovska,	
Vesna Stojanovska	
ПРИДОБИВКИТЕ ОД ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЈА ВО ОРГАНИЗАЦИЈЕ	233
Андријана Апостолова, МБА	
Ана Христовски, МБА	
THE BENEFITS OF DIGITAL TRANSFORMATION IN ORGANIZATIONS.....	234
Andriana Apostolova, MBA	
Ana Hristovski, MBA	
MULTI-GENERATION TEAM MANAGEMENT	239
Vladimir Gonovski PhD	
ТРАНЗИЦИЈА КА ЦИРКУЛАРНОЈ ЕКОНОМИЈИ- SVEST U SRBIJI O OSNOVNIM PRINCIPIMA ЦИРКУЛАРНЕ ЕКОНОМИЈЕ	244
Stoimenov Suzana	
TRANSITION TO THE CIRCULAR ECONOMY - AWARENESS IN SERBIA OF THE BASIC PRINCIPLES OF THE CIRCULAR ECONOMY	245
Stoimenov Suzana	
ОДРЖЛИВОСТ, ЗЕЛЕН МАРКЕТИНГ И ЗЕЛЕНА ЕКОНОМИЈА	253
Доц. д-р Гордана Серафимовиќ	
Проф. д-р Маја Кузмановска	
SUSTAINABILITY, GREEN MARKETING, AND GREEN ECONOMY.....	254
Assistant professor Gordana Serafimovic	
Prof. Maja Kuzmanovska, Ph.D.	
ЗЕЛЕН МАРКЕТИНГ ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА БИЗНИСИТЕ	261
Asst. Prof. Dr. Arjeta Amzai	
GREEN MARKETING FOR SUSTAINABLE BUSINESS DEVELOPMENT	263
Asst. Prof. Dr. Arjeta Amzai	
ЗЕЛЕНИТЕ РАБОТНИ МЕСТА КАКО ПРЕДИЗВИК ЗА ИДНИНАТА НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ. 271	
Проф. д-р Гордана Тасевска	
Проф. д-р Даниела Карадаков	

GREEN JOBS AS A CHALLENGE FOR THE FUTURE OF THE LABOR MARKET	272
Prof. Gordana Tasevska, Ph.D.	
Prof. Daniela Karadakov, Ph.D.	
BRANDING AND REBRANDING OF ORGANIZATIONS.....	278
Ljiljana Stošić Mihajlović	
Marija Mihajlović	
ТРАНЗИЦИСКИ МЕНАЏМЕНТ КАКО ИНОВАТИВЕН МОДЕЛ ЗА МЕНАЏИРАЊЕНА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ОД ПРОЦЕСИТЕ НА ТРАНЗИЦИЈА	284
Вонр. проф. др Марија Котевска Димовска	
Проф. др Менде Солунчевски	
TRANSITION MANAGEMENT AS AN INNOVATIVE MODEL FOR MANAGING SUSTAINABLE DEVELOPMENT FROM THE TRANSITION PROCESS.....	285
Marija Kotevska Dimovska, PhD	
Mende Solunčevski, PhD	
МОДЕЛ ЗА РАЗВОЈ НА СИСТЕМСКОТО РАЗМИСЛУВАЊЕ ЗА КРЕИРАЊЕ НА ВИСОКО ЕФЕКТИВНИ ТИМОВИ	292
Виш пред. м-р Иван Ѓорѓиевски	
SYSTEM THINKING DEVELOPMENT MODEL FOR CREATING HIGHLY EFFECTIVE TEAMS	293
Sen. lect. Ivan Gjorgjievski MSc,	
ZAPOŠLJAVANJE I RADNO ANGAŽOVANJE HIGH-FLYER- a	300
Dr Slobodan Čamilović, prof. emeritus	
RECRUITMENT AND EMPLOYMENT OF HIGH-FLYERS	301
Dr Slobodan Camilovic, prof. emeritus	
ПОТРЕБАТА ОД КОУЧИНГ И МЕНТОРИНГ ВО СОЗДАВАЊЕТО НА ОРГАНИЗАЦИСКАТА КЛИМА ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА ПОДОБРИ ДЕЛОВНИ РЕЗУЛТАТИ ВО ОРГАНИЗАЦИИТЕ..	309
М-р Фроска Смилкова	
THE NEED OF COACHING AND MENTORING IN THE CREATION OF ORGANIZATIONAL CLIMATE FOR ACHIEVING BETTER BUSINESS RESULTS WITHIN ORGANIZATIONS	310
Froska Smilkova, MSc	
ФОРУМ 4/FORUM 4:	318
Регионални и меѓународни искуства од транзицијата/ Regional and international transition experiences	318
RENTIRANJE MENADŽMENTA I MOGUĆNOST PRIMENE U SRBIJI	319
Milan Radosavljević	
Aleksandar Anđelković	
Suzana Pajić	
MANAGEMENT RENT AND POSSIBILITY OF IMPLEMENTATION IN SERBIA	321
Milan Radosavljevic	
Aleksandar Anđelković	

Suzana Pajić

EFEKTI TRANZICIONIH PROCESA U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA I NJIHOVE EU PERSPEKTIVE	331
---	-----

Živan Živković

Marija Panić

EFFECTS OF TRANSITION PROCESSES IN WESTERN BALKAN COUNTRIES AND THEIR EU PERSPECTIVES	332
--	-----

Živan Živković

Marija Panić

PRINCIPI NOVIH POTENCIJALA VAUČERSKIH ŠEMA U RAZVOJU MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA: ISTRAŽIVANJE I EVALUACIJA ISKUSTAVA U ODABRANIM ZEMLJAMA. I.....	339
--	-----

Milan Vemić

PRINCIPLES OF NEW POTENTIALITIES OF VOUCHER SCHEMES IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES: RESEARCH AND EVALUATION OF EXPERIENCES IN SELECTED COUNTRIES.....	340
---	-----

Milan Vemić,

KONTINUIRANO UNAPREĐENJE ZNANJA I VEŠTINA MEDICINSKIH RADNIKA PUTEM ELEKTRONSOG UČENJA

Olja Arsenijević,

Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet »Union – Nikola Tesla«, Beograd, Srbija

olja.arenijevic@fpp.edu.rs,

Marija Lugonjić

Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet »Union – Nikola Tesla«, Beograd, Srbija

marija.lugonjic@gmail.com

удк/udk: 37.018.43:004]:614.253:303.025(497.11)

Apstrakt

Globalna povezanost sveta daje pojedincu i organizacijama mogućnost da svoje ideje, znanje i iskustvo širi bez obzira na državne granice. Uspeh više nije povezan sa datim mogućnostima u okruženju, nego u mnogome zavisi od informacija. Društvo je kroz istoriju napredovalo od industrijskog do informacionog doba, upravo zato što su najvažija dobra znanje i informacije. Mogućnost obrazovanja nekada je bila retkost, danas je nužnost. Učenje, obrazovanje i usavršavanje nisu više povezani sa određenom starosnom dobi, nego se protežu kroz čitav život. Celoživotno učenje, kao i unapređenje znanja i veština je u medicinskoj struci od ključnog značaja, kako za lekare i drugo osoblje, tako i za njihove pacijente. Stoga je cilj ovog rada ispitivanje stavova medicinskih radnika o e-učenju, kao osnove za uspešnu implementaciju i dalje unapređenje CME. Stavovi zdravstvenih radnika upućuju na činjenicu da su oni još uvek više usmereni na tradicionalni način permanentnog učenja, te da smatraju da je e-učenje moguće samo kao dopuna tradicionalnom i da se ne može koristiti za savladavanje bilo koje materije iz oblasti medicine.

Uvod

U svetu u kome sve brže promene i globalizacija menjaju odnos pojedinca prema vremenu i prostoru, doživotno učenje je od suštinskog značaja, jer omogućava ljudima da kontrolišu svoju sudbinu. Čak je i medicina, kao nauka sa svim svojim uticajima na pojedinca, uže i šire okruženje, društvo i lekare i medicinske sestre, deo procesa promena.

Zbog napretka nauke i trendova u društvu uopšte, postoji potreba za kontinuiranom edukacijom i stručnim usavršavanjem zaposlenih u savremenim zdravstvenim organizacijama. Obrasci učenja, života i rada se stalno i brzo menjaju. Inovacije se javljaju i u oblasti medicine i sestrinstva, gde su lekari i medicinske sestre svojim delovanjem deo procesa promene. Da ih brz tok života i rada ne bi ostavio iza sebe, moraju da se prilagode i rešenje je doživotno učenje ili obrazovanje.

U skladu sa imaju pravo i dužnost da prate razvoj medicinske, stomatološke i farmaceutske struke i da se stručno usavršavaju radi održavanja i unapređenja kvaliteta svog rada. Takođe su u obavezi da putem kontinuirane medicinske edukacije steknu određeni broj bodova neophodan za periodično obnavljanje licence.

Kontinuirana medicinska edukacija (KME) postaje minimalan uslov za prilagođavanje današnjim promenama i postizanje uspeha u profesionalnim i ličnim oblastima. Moto *Continuing Medical Education* (CME) je ažuriranje znanja, veština, i kooperativnosti radi poboljšanja prakse lekara i saradnika.

Sa razvojem IKT celoživotno učenje i KME su mogući i u elektronskom obliku i na daljinu. E-obrazovanje tako podrazumeva sticanje znanja preko elektronskih tehnologija i medija. Može se reći da je to obrazovanje koje koristi elektronske tehnologije za pristup obrazovnom materijalu, obično van tradicionalne učionice. Najčešće se ono odnosi na web seminare uživo, unapred pripremljena web predavanja i slične obrazovne programe, koji se odvijaju na mreži. Postoji, veliki broj sintagmi koje se koriste za opisivanje e-obrazovanja – od obrazovanja na daljinu, do kompjuterskog, elektronskog obrazovanja, mrežnog ili internet obrazovanja.

Teorijske osnove

Obrazovanje medicinskog osoblja se definitivno ne završava sticanjem diplome doktora medicine i polaganjem stručnog ili kasnije specijalističkog ispita. Savremena medicina zahteva stalno usavršavanje lekara na različite načine. Mnoge zemlje svojim lekarima su nametnule obavezu stalnog usavršavanja kroz sistem kontinuirane medicinske edukacije (continuing medical education – CME) ili u poslednje vreme sve popularnijeg i, što je još važnije, sveobuhvatnijeg, kontinuiranog profesionalnog razvoja (continuous professional development – CPD). (Lugonjić, 2020) „Kroz ovaj sistem obezbeđuje se da najnovija znanja i najsavremenije tehnike lečenja budu prenesene lekarima koji će ih primenjivati u svakodnevnoj praksi. Najrasprostranjeniji način prenošenja znanja je preko različitih seminara, stručnih skupova i kurseva, čiji polaznici, u zavisnosti od nivoa i obima prezentiranih znanja kao i postojanja provere stečenih znanja, dobijaju određeni broj kredita (poena) koji se evidentiraju i sabiraju sa prethodno stečenim. Sve prisutniji način prenošenja znanja je elektronski, preko različitih portala za KME i CDP.“ (Lugonjić, 2020)

Elektronsko učenje brzo raste kao alternativni način obrazovanja (Dhir, Verma, Batta, Mishra, 2017; Vaona, Banzi, Kwag, et al. 2018). Nicoll i saradnici (Niloll, MacRury, van Woerden, Smith, 2018) koristili su termin tehnološki unapređeno učenje i izjavili da je „to sredstvo kojim se učenicima mogu pružiti poboljšana ili transformisana obrazovna iskustva“. Mnogi drugi izrazi korišćeni su sinonimno i naizmenično za označavanje e-učenja, kao što je učenje uz pomoć računara, učenje na mreži ili učenje zasnovano na mreži (Dhir i dr. 2017). U svrhu ovog rada, e-učenje ćemo koristiti kao krovni termin koji podrazumeva niz elektronskih, digitalnih ili mobilnih uređaja koji se koriste za podršku učenju (Ni, 2013). Clark i Maier (Clark, Mayer, 2016) navode elemente o tome šta, kako i zašto e-učenja. Šta uključuje sadržaj i metode poučavanja. Način obuhvata elemente kao što su format (npr. Asinhroni i veb seminari) i upotreba multimedije (npr. video, animacija i štampane reči). Zašto se, na primer, radi o postizanju ciljeva učenja i / ili izvođenju veština primenjenih u kontekstu radnog mesta.

U literaturi koja analizira upotrebu e-učenja u medicini, razmatraju se dve populacije i konteksti. Prvo je obrazovanje među studentima medicine i medicinske nege (Hulke, Wakode, Thakare, Parashar, Bharshnaker,

Joshi, Viadya, 2022; Tayade, Latti, 2021). Drugi kontekst je kontinuirano obrazovanje (CE), koje se naziva i kontinuirani profesionalni razvoj (Lawai, Turgeon, Cote, Legare, Witteman, Morin, Kroger, Voyer, Rodriguez, Giguere, 2021) ili kontinuirana kompetencija (Lahti, Hatonen, Valimaki, 2014), ciljajući perspektivu celoživotnog učenja i razvoj osoblja (Lawai i dr. 2021).

Nalazi dosadašnjih istraživanja pokazuju da je e-učenje ekvivalentno tradicionalnom učenju. (Carr, 2000; Ni, 2013) Međutim, pokazalo se da e-učenje ima velike efekte u poređenju sa tim da se ne vrše nikakve intervencije u obrazovanju u zdravstvenim profesijama (Abbasgholizadeh Rahimi, Rodriguez, Croteau, Sedeghpour, Navali, Legere, 2021).

3. Empirijsko istraživanje CME e-učenjem

3.1 Metodologija

Empirijsko istraživanje e-learning CME zdravstvenih radnika u Srbiji rađeno je ispitivanjem stavova lekara i ostalog medicinskog osoblja o e-učenju. Sprovedeno je elektronskim upitnikom za ispitivanje stavova medicinskih radnika o e-učenju koji je kreiran za potrebe ovog rada. Upitnik je sačinjen iz dva dela: prvi deo čine socio-demografske karakteristike ispitanika, a drugi deo čini 11 tvrdnji koje su ocenjivane preko Likertove skale. Za analizu podataka primenjena je deskriptivna analiza.

Cilj istraživanja je ispitivanje stavova medicinskih radnika o e-učenju, kao osnove za uspešnu implementaciju i dalje unapređenje CME.

Hipoteze istraživanja

Hipoteza H0 Zdravstveni radnici u Srbiji smatraju da postoji razlika između kvaliteta učenja klasičnim načinom i e-učenjem u korist klasičnog učenja.

Hipoteza H1 Zdravstveni radnici u Srbiji smatraju da učenje na daljinu treba da postane sastavini deo strategije CME, te da je najoptimalniji kombinovani način učenja.

Uzorak istraživanja

Istraživanje o stavovima medicinskih radnika o e-učenju sprovedeno je na teritoriji Republike Srbije tokom decembra 2020. godine. U istraživanju je učestvovalo 124 ispitanika. Od ukupnog broja ispitanika 38,7% ili 48 su bili muškog pola, a 61,3% ili 76 ženskog pola. Posmatrano po starosnim grupama, ispitanici su podeljeni u 5 grupa: do 25 godina – 20 - 16,3%, od 26 do 35 godina – 55- 44,7%, od 36 do 45 godina – 25 - 20,3%, od 46 do 55 godina – 18 - 14,6% i preko 56 godina – 5 ispitanika, ili 4,1%. Prema stručnoj spremi bilo je 23 lekara opšte medicine (33,3%), lekara na specijalizaciji 11 (15,9%), lekara specijalista 27 (39,1%), doktora medicinskih nauka 8 (11,6%). Zdravstvenih radnika i konsultanata (medicinski tehničari, laboranti, organizatori zdravstvene nege, radiolozi, instrumentari, biolozi, biohemičari, farmaceuti, psiholozi) bilo je 92, od čega 21 (22,8%) sa srednjom stručnom spremom, 8 (8,7%) sa završenim osnovnim strukovnim studijama, 23 (25%) sa osnovnim akademskim studijama, 27 (29,3%) sa master akademskim studijama i 13 (14,1%) sa doktorskim akademskim studijama. 45% ispitanika je sa stažom do 5 godina, 18% od 6 do 10 godina, 18% od 11 do 20, od 21 do 30 godina staža ima 13,5% ispitanika i 5,4% ima preko 30 godina staža. 65% radi u državnom sektoru, a 34,5% u privatnom.

Nezavisne varijable su bile pol, starost, stepen stručne spreml ispitanika, godine staža, vlasnička struktura institucije u kojoj rade, a zavisnim varijablama se ispitivalo mišljenje ispitanika o e-učenju i preko 11 tvrdnji koje su ispitanici ocenjivali Likertovom petostepenom skalom.

Table 1: Tvrdnje o e-učenju

TVRDNJA
Učenje na daljinu pruža više motivacije za sticanje znanja
Ne postoji razlika u kvalititu sticanja znanja učenjem na daljinu i tradicionalnim predavanjima

Učenje na daljinu pruža mogućnost nezavisne evaluacije
Učenje na daljinu pruža nezavisnost od mesta i vremena
Učenje na daljinu zahteva posedovanje posebnih veština za rad na računaru
Kontakt licem u lice neophodan je za sticanje i savladavanje materije
Učenje na daljinu omogućava brže i lakše pamćenje materije
Učenje na daljinu omogućava bržu razmenu informacija sa kolegama
Učenje na daljinu omogućava savladavanje bilo koje materije iz oblasti medicine
Kombinovani način učenja je najoptimalniji vid učenja
Učenje na daljinu trebalo bi da postane sastavni deo strategije KME

Izvor: Prikaz autora

3.2. Analiza stavova medicinskih radnika o e-učenju

U tabeli 2. dati su rezultati stavova ispitanika o e-učenju.

Analizom dobijenih podataka utvrđeno je da svega 29,6% ispitanika u potpunosti ili delimično smatra da učenje na daljinu pruža više motivacije za sticanje znanja, dok njih 65% misli da postoji razlika u kvalitetu sticanja znanja učenjem na daljinu i tradicionalnim predavanjima. Da učenje na daljinu pruža nezavisne evaluacije smatra 51,2% ispitanika, a da ono pruža nezavisnost od mesta i vremena misli čak 81,3%. Da učenje na daljinu zahteva posedovanje posebnih veština za rad na računaru misli veoma veliki broj ispitanika, čak 74,1%. Sa tvrdnjom da je kontakt licem u lice neophodan za sticanje i savlađavanje materije delimično ili u potpunosti se slaže 67% ispitanika, a da ono omogućava brže i lakše pamćenje svega 20,1%. Da je učenjem na daljinu moguća brža razmena informacija sa kolegama slaže se 74,8% ispitanika. Ipak, da je savlađavanje bilo koje materije iz oblasti medicine misli svega 22,5% njih. 82,8% ispitanika zdravstvenih radnika je saglasno sa tvrdnjom da je kombinovani način učenja najoptimalniji vid učenja, a da bi ono trebalo da postane sastavni deo strategije CME smatra 46,8% njih.

Tabela 2: Rezultati stavova ispitanika o e-učenju u procentima

TVRDNJA	1	2	3	4	5
Učenje na daljinu pruža više motivacije za sticanje znanja	7,3	32,3	15,3	24,2	21
Ne postoji razlika u kvalitetu sticanja znanja učenjem na daljinu i tradicionalnim predavanjima	5,7	24,4	4,9	26	39
Učenje na daljinu pruža mogućnost nezavisne evaluacije	13,8	37,4	20,3	16,3	12,2
Učenje na daljinu pruža nezavisnost od mesta i vremena	41,5	39,8	7,3	6,5	4,9
Učenje na daljinu zahteva posedovanje posebnih veština za rad na računaru	30,6	43,5	3,2	12,9	9,7
Kontakt licem u lice neophodan je za sticanje i savladavanje materije	32,3	34,7	8,9	16,1	8,1
Učenje na daljinu omogućava brže i lakše pamćenje materije	3,2	16,9	31,5	20,2	28,2
Učenje na daljinu omogućava bržu razmenu informacija sa kolegama	28,5	46,3	10,6	8,1	6,5
Učenje na daljinu omogućava savladavanje bilo koje materije iz oblasti medicine	4,8	17,7	21,8	15,3	40,3
Kombinovani način učenja je najoptimalniji vid učenja	40,2	42,6	6,6	5,7	4,9
Učenje na daljinu trebalo bi da postane sastavni deo strategije KME	13,7	33,1	25,8	12,1	15,3

1-u potpunosti se slažem, 2- delimično se slažem, 3- nisam siguran, 4 – delimično se ne slažem, 5 – u potpunosti se ne slažem

Izvor: Prikaz autora

Podaci dobijeni istraživanje, kao što je prikazano u tabeli 2. potvrđuju hipotezu H0 Zdravstveni radnici u Srbiji smatraju da postoji razlika između kvaliteta učenja klasičnim načinom i e-učenjem u korist klasičnog učenja.

Odgovori na tvrdnje 1, 2, 5, 6, 7 i 9 govore u korist tradicionalnog načina učenja.

Tabela 3: Odgovori na tvrdnje u korist tradicionalnog načina učenja

TVRDNJA	1	2	3	4	5
Učenje na daljinu pruža više motivacije za sticanje znanja	7,3	32,3	15,3	24,2	21
Ne postoji razlika u kvalitetu sticanja znanja učenjem na daljinu i tradicionalnim predavanjima	5,7	24,4	4,9	26	39
Učenje na daljinu zahteva posedovanje posebnih veština za rad na računaru	30,6	43,5	3,2	12,9	9,7
Kontakt licem u lice neophodan je za sticanje i savladavanje materije	32,3	34,7	8,9	16,1	8,1
Učenje na daljinu omogućava brže i lakše pamćenje materije	3,2	16,9	31,5	20,2	28,2
Učenje na daljinu omogućava savladavanje bilo koje materije iz oblasti medicine	4,8	17,7	21,8	15,3	40,3

Izvor: Prikaz autora

Analizirajući podatke iz tabele 3 može se zaključiti da zdravstveni radnici smatraju da se ne može bilo koja materija iz oblasti medicine savladati e-učenjem, te da je za to potreban kontakt licem u lice. Takođe, mišljenja su da je za e-učenje potrebno posedovanje posebnih znanja i veština na računaru, te da postoji razlika između kvaliteta sticanja znanja e-učenjem i tradicionalnim učenjem, kao i da e-učenje ne daje više motivacije za sticanje znanja, a ni brže i lakše pamćenje.

Hipoteza H1 Zdravstveni radnici u Srbiji smatraju da učenje na daljinu treba da postane sastavni deo strategije CME, te da je najoptimalniji kombinovani način učenja, takođe je potvrđena.

U tabeli 4. dati su podaci koji potvrđuju hipotezu H1.

82,8% ispitanika smatra da je kombinovani način učenja najoptimalniji vid učenja, a 46,8% da bi učenje na daljinu trebalo da postane sastavni deo strategije CME.

Tabela 4: Odgovori na tvrdnje u korist tradicionalnog načina učenja

TVRDNJA	1	2	3	4	5
Kombinovani način učenja je najoptimalniji vid učenja	40,2	42,6	6,6	5,7	4,9
Učenje na daljinu trebalo bi da postane sastavni deo strategije KME	13,7	33,1	25,8	12,1	15,3

U tabeli 5. dati su odgovori ispitanika koji pokazuju da se oni slažu samo sa tri tvrdnje koje govore u korist e-učenja, tj. učenja na daljinu.

Tabala 5: Rezultati stavova ispitanika o e-učenju u procentima

TVRDNJA	1	2	3	4	5
Učenje na daljinu pruža mogućnost nezavisne evaluacije	13,8	37,4	20,3	16,3	12,2
Učenje na daljinu pruža nezavisnost od mesta i vremena	41,5	39,8	7,3	6,5	4,9

Učenje na daljinu omogućava bržu razmenu informacija sa kolegama	28,5	46,3	10,6	8,1	6,5
--	------	------	------	-----	-----

Analizom tri tvrdnje (3, 4, 8) iz upitnika može se zaključiti da se ispitanici u potpunosti ili delimično slažu sa tvrdnjama da učenje na daljinu pruža mogućnost nezavisne evaluacije (51,2%), da učenje na daljinu pruža nezavisnost od mesta i vremena (81,3%) i da omogućava bržu razmenu informacija sa kolegama (74,8%).

Zaključak

Na osnovu teorijske analize i dosadašnjih istraživanja, može se zaključiti da je e-učenje, kao i učenje na daljinu nasušna potreba savremenog permanentnog obrazovanja, pa tako i kontinuirane medicinske edukacije.

Nakon sprovedene teorijske analize i prethodnih istraživanja nameće se zaključak da je u narednom periodu potrebno istraživanja usmeriti na utvrđivanje konteksta i mehanizama kroz koje medicinski radnici svoje znanje i veštine stečene e-učenjem prenose u praksu i, shodno tome, kako mogu dovesti do specifičnih ishoda za pacijente. Kako to funkcioniše?

Dalje bi pažnju istraživača trebalo usmeriti i na to kako zdravstveni radnici doživljavaju intervencije e-učenja u svom radnom okruženju, te kako opisuju njegov uticaj na svoju praksu ili svoje okruženje. Odgovori na ova pitanja mogli bi se dobiti ukoliko bi se izvršila metasinteza kvalitativnih studija. Takođe bi bilo korisno da autori primarnih studija pruže dovoljno informacija u vezi sa intervencijom, kontekstom i mehanizmima, uključujući i teorijske osnove, što bi istraživačima omogućilo razumevanje komponenti koje mogu uticati na ishode.

Trebalo bi, nadalje, istražiti druge vrste ishoda koji se mogu povezati sa e-učenjem u radnim uslovima. Mogla bi se obaviti i istraživanja uticaja e-učenja na resurse ili strukture lekara i sestara na zadržavanje na radnom mestu i uslove rada.

Nalazi iz literature i istraživanja pokazuju da se o efektima e-učenja uglavnom izveštava u smislu reakcija, znanja, stavova, samoefikasnosti i veština. Efikasnost e-učenja koje koriste medicinski radnici i dalje je nepoznata u pogledu načina na koji se učenje može preneti na promenu prakse i uticati na ishode lečenja pacijenata. Dalji naučni, metodološki, teorijski i praktični pomoci morali bi da podstaknu brzo rastuće polje e-učenja u medicini, posebno u perspektivi CME.

Stavovi zdravstvenih radnika upućuju na činjenicu da su oni još uvek više usmereni na tradicionalni način permanentnog učenja, te da smatraju da je e-učenje moguće samo kao dopuna tradicionalnom i da se ne može koristiti za savladavanje bilo koje materije iz oblasti medicine.

Literatura

1. [Abbasgholizadeh Rahimi S, Rodriguez C, Croteau J, Sadeghpour A, Navali AM, Légaré F.](#) (2021) Continuing professional education of Iranina gealthcare professionals in shared decision-making: lessons learned. [BMC Health Serv Res](#), 21(1):225
2. Carr, S. (2000). As distance education comes of age, the challenge is keeping the students. Chronicle of Higher Education, Information Technology Section. Retrieved from <http://chronicle.com/free/v46/i23/23a00101.htm>
3. Clark RC, Mayer R. E. (2016) E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning. 4th edition. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons
4. Hulke, S. M. Wakode, S. L. Thakare, A. Parashar, R. Bharshnakar, R. N. Joshi, A. aidya, Y.P. (2022) Perception of e-learning in medical students and faculty during COVID time: A study based on a yuestionnaire-based survey, J. Educ Health Promot, 11:139.
5. Lahti M, Hätönen H, Välimäki M. (2014) Impact of e-learning on nurses' and student nurses knowledge, skills, and satisfaction: A systematic review and meta-analysis. Int J Nurs Stud 2014 Jan;51(1):136-149.
6. Lahti M, Hätönen H, Välimäki M. (2014) Impact of e-learning on nurses' and student nurses knowledge, skills, and satisfaction: A systematic review and meta-analysis. Int J Nurs Stud, 51(1):136-149.

7. Lawani MA, Turgeon Y, Côté L, Legere, F. Witteman, H. Morin, M. Kroger, E: Voyer, P. Rodriguez, C. Giguere, A. (2021) User-centered and theory-based design of a professional training program on shared decision-making with older adults living with neurocognitive disorders: a mixed-methods study. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 21(1):59.
8. Lugonjić, M. (2019) Self-education of employees in medical institutions, *International Journal of Economics and Law*, FPSP, Beograd.
9. Lugonjić, M. (2020) Comparative Analysis of Medical Workers, 39th International Conference on Organizational Science Development Organizations at Innovation and Digital Transformation Roundabout, Faculty of Organizational Sciences, Kranj, University of Maribor. pp- 399-413.
10. Ni, A.Y. (2013) Comparing the effectiveness of classroom and online learning: Teaching research methods. *J Public Aff Educ*. 2013;19:199–215.
11. Tayade MC, Latti RG. (2021) Effectiveness of early clinical exposure in medical education: Settings and scientific theories – Review. *J Educ Health Promot*. 2021;10:117.
12. Vaona A, Banzi R, Kwag KH, Rigon G, Cereda D, Pecoraro V. (2018) E-learning for health professionals. *Cochrane Database Syst Rev* 2018 Jan 21;1:CD011736 [FREE Full text] [doi: 10.1002/14651858.CD011736.pub2]

30 години
создаваме
менаџери!

 СОВРЕМЕНИТЕ
МЕНАѢЕРСКИ ПРЕДИЗВИЦИ
И ОРГАНИЗАЦИСКИТЕ НАУКИ
СЕДМА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

 CONTEMPORARY
MANAGEMENT CHALLENGES
AND ORGANIZATIONAL SCIENCES
SEVENTH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

basim.edu.mk/konferencija